

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 3 (2026)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/BTOUPh3.2026/ISSN2710-3528>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Ергалиева С. Ж., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Искакова З. С., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/BTOUPh3.2026/157-171>

***Ж. Б. Әділбекова**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Астана қ.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0109-7743>

*e-mail: zhanara-snowy@mail.ru

МҰХТАР ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ДЖЕК ЛОНДОН МҰРАСЫНЫҢ РЕЦЕПЦИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада Америка әдебиетінің классигі Джек Лондонның қазақ әдебиетінің біртуар қаламгері Мұхтар Әуезов шығармашылығына тигізген әсері қарастырылады. Әдебиет әлеміндегі қос алып – Мұхтар Әуезов пен Джек Лондон туындыларындағы идеялық және көркемдік үндестіктің сырын ашу – әдебиеттану ғылымының жаңаша зерттеулерін қажет ететін маңызды бағыт. Екі жазушының шығармашылық әлеміне терең бойлап, олардың арман-мұраттарының, дүниетанымы мен көркемдік шеберлігінің ортақ қырларын табуға ұмтылу – зерттеуіміздің негізгі нысандарының бірі.

Екі автор шығармаларындағы көркемдік, стильдік және терең идеялық ұқсастықтар талданып, табиғатты шеберлікпен суреттеу, адам мінезін шынайы бейнелеу және әлеуметтік күрес тақырыбындағы өзара байланыстар анықталады. Сонымен қатар екі қаламгердің өз заманының шындығын көркемдік тұрғыдан бейнелеудегі ерекшеліктері сараланып, олардың реалистік әдісінің ұқсас тұстары ашып көрсетіледі. Зерттеу барысында Дж. Лондонның озық идеяларының қазақ әдебиетіндегі интерпретациясы салыстырмалы талдау әдісі арқылы қарастырылып, Мұхтар Әуезов шығармаларындағы Лондон ықпалының көріністері әдеби-теориялық тұрғыдан зерделенеді. Бұл зерттеу американдық және қазақ әдебиеттері арасындағы шығармашылық байланыстарды жан-жақты талдап, олардың әдеби дәстүр мен көркемдік әдіс тұрғысынан өзара ықпалдастығын тереңірек түсінуге септігін тигізеді.

Кілтті сөздер: рецепция, ықпал, Джек Лондон, Мұхтар Әуезов, салыстырмалы әдебиеттану, аударма, интертекстуалдылық.

Кіріспе

Әдебиет – адамзат жанының тереңінен шыққан, ғасырлар бойы жинақталған рухани қазынасы, сондай-ақ тарихтың тірі шежіресі, танымның көзі, әлемді көркем тілмен бейнелейтін қуатты құралы екені анық. Әлем әдебиетінің жауһар туындылары тек бір ұлттың ғана емес, бүкіл адамзаттың таным көкжиегіндегі ойлардан көрініс береді. Әр халықтың әдеби мұрасы бір-бірімен тығыз байланыста өсіп, дамып отырады. Осы тұрғыдан келгенде, салыстырмалы әдебиеттанудың негізгі мақсаты – түрлі ұлттық әдебиеттерді салыстыра отырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын, өзара ықпалын және мәдени, тарихи байланыстарын анықтау.

Салыстырмалы әдебиеттану қазіргі заманғы әдебиеттану ғылымында маңызды, күрделі әрі қарқынды дамып келе жатқан бағыттардың қатарында. Бұл бағыт ұлттық әдебиеттерді жеке-дара емес, олардың өзара байланысы, типологиялық және тарихи ұқсастығы тұрғысынан қарастырады.

Әдебиеттанушы ғалым М. Х. Маданова «Введение в сравнительное литературоведение» атты еңбегінде бұл ғылым саласының қалыптасу жолын, негізгі ұғымдарын, терминологиясын жан-жақты саралайды [1, 15-16-бб.]

М. Х. Маданованың пікірінше, берілген салада көркем аударма, әдеби ықпал, ұлттық сипат, әлемдік сюжеттер мен образдық архетиптерді анықтау сияқты компоненттер маңызды зерттеу нысандарына жатады. Автор салыстырмалы әдебиеттану аясында мәдениетаралық қатынастар мен типологиялық байланыстарды, сондай-ақ көркем аударма мәселелерін зерттеу қажет екенін атап көрсетеді [1, 23-б.]

Әдебиеттер арасындағы мұндай байланыстарды тереңірек түсіну үшін қазіргі әдебиеттануда көркем шығарманы тек мазмұны мен құрылымы тұрғысынан емес, оны қабылдаушы реципиенттің көзқарасы арқылы бағамдаудың маңызы жоғары.

Қазіргі отандық әдебиеттануда көркем шығарманы «автор – мәтін – оқырман» байланысы арқылы рецептивті эстетика тұрғысынан зерделеуге деген қызығушылық артып келеді. Мұндағы «рецепция», яғни қабылдау ұғымы көркем шығарманы түсіну, оның автор мен оқырманға тигізген әсерін зерделеу мағынасында қолданылады. Көркем туындыға рецептивтік тұрғыдан баға беру, оны жасаушы автор мен қабылдаушы оқырман арасындағы қатынасты зерттеу – әдебиеттану мен психологияның тоғысқан тұсында жүргізілетін кешенді жұмыс.

Ресей ғалымы Н. Н. Левакин көркем рецепцияны қабылданған (оқылған, бастан кешірілген, көрген, ұғынған) дүниелер негізінде өз мәтіндерін (ойларын, идеяларын, әсерлерін, бейнелерін) қабылдау және қайта құру үдерісі ретінде түсіндіреді [2, 309-б.].

Осындай ұстанымдарға негізделген рецептивті немесе оқырманға бағытталған сын (receptive criticism, reader-response theory) 1970 жылдары АҚШ, Батыс Еуропа мен Германияда кеңінен таралып, әдебиетті оқырман санасындағы бейнесі арқылы бағалау үрдісін дамытты. Оның негізгі өкілдері – АҚШ зерттеушісі Стэнли Фиш және Констанц мектебінің ғалымдары: Вольфганг Изер, Ханс Роберт Яусс пен Р. Варнинг. [3, 872-б.]

Рецептивті сынның басты қағидаты – әдеби шығарманың мағынасы мәтінде емес, оны оқитын сананың белсенді жұмысында, яғни оқырманның тәжірибесі мен қабылдау ерекшелігі арқылы қалыптасады.

Осы тұрғыдан, әдеби шығарма статикалық құрылым емес, оқу процесінде «тірілетін», мағынасы оқырман тәжірибесімен тығыз байланысты құбылыс екенін АҚШ ғалымы Стэнли Фиш негіздей отырып, оқырман санасындағы «ішкі ережелер» жүйесі мәтінге мағына беретінін алға тартады [4, 130].

Ресей ғалымы С. Е. Труниннің пікірінше, көркем рецепция екі түрде жүзеге асады: тікелей (прямая) және жанама (опосредованная). Тікелей рецепцияда жаңа шығарма түпнұсқаға тікелей сүйеніп жасалады. Ал жанама рецепция жағдайында алғашқы мәтін мен жаңа шығарма арасында делдал мәтін пайда болады. Бұл делдал – түпнұсқа мен жаңа туындының аралығында жазылған кез келген көркем шығарма болуы мүмкін. Мұндай құрылымда рецепция екі жақты әсер береді: делдал мәтін әрі түпнұсқаға деген түсінікті, әрі жаңа шығарманың мазмұнын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады [5, 7–8-бб.].

Сондай-ақ, елімізде салыстырмалы әдебиеттану мен әдеби рецепция мәселелеріне Е. Исмаилов, З. А. Ахметов, Ш. Кереева-Канафиева, Ш. К. Сатпаева, Р. Н. Нұрғали, Б. Б. Мамраев, Н. О. Жуанышбеков, М. Х. Маданова, С. В. Ананьева, А.К. Тусупова, А. К. Машакова, К.А. Нарымбетова секілді зерттеушілердің еңбектері арналды. Бұл бағыттағы зерттеулер әдеби шығармалардың қабылдану ерекшеліктерін, көркемдік үндестік пен мәдени ықпалдастықты терең зерделеуге жол ашты.

Ғылыми ізденістерді басшылыққа ала отырып, жұмысымыздың мақсатына сәйкес рецептивтік талдау жүргізу үшін көркем шығарманы жасаушы автор туралы толық хабардар болуымыз керек. Осы ретте Мұхтар Омарханұлының туындылары әлемдік әдеби үрдістермен үндесіп, шетелдік классик жазушылардың шығармашылық мұрасымен тығыз байланыста дамығаны белгілі.

Зерттеудің мақсаты – Джек Лондон шығармаларының Мұхтар Әуезов туындыларына әсерін анықтап, олардың идеялық, тақырыптық және көркемдік ерекшеліктерін салыстыру.

Материалдар мен әдістері

Бұл зерттеуде Мұхтар Әуезов пен Джек Лондон шығармаларындағы үндестік пен ерекшеліктерді анықтау мақсатында тарихи-салыстырмалы, компаративистикалық, интертекстуалдық, контент-талдау, лингвистикалық-стилистикалық әдістер қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Зерттеуші А. К. Машакованың пікірінше, қазақ әдебиетінің шетелде қабылдануы – төл туындыларымыздың жаһандық деңгейде мойындалуының айғағы. Бұл қазақ әдебиетінің әлемдік әдеби кеңістікке еркін еніп, өз орнын иеленгенін білдіреді [6, 14-15-бб.].

Сондай-ақ, Мұхтар Әуезовтің жазушылық болмысының қалыптасуында оған әсер еткен арналарды рецептивтік тұрғыда қарастыру оның көркемдік ізденісін, өсіп-даму жолын түсінуге негіз болады.

М. О. Әуезов әлемдік әдебиеттен нәр алған, шығыс пен батыстың көркем мұрасын терең меңгерген кемеңгер жазушы ретінде танымал. Абайдың даналығынан сусындап, Пушкин мен Лермонтовтың поэзиясына, Гоголь мен Толстойдың реализміне, Достоевскийдің психологизміне ден қойған. Сонымен қатар Шекспир трагедияларынан, Гете философиясынан, Бальзактың реализмінен шабыт алған. Джек Лондонның еркіндікке деген құштарлығы, Фолкнер шығармаларындағы күрделілік, Хемингуэй стиліндегі қарапайымдылық пен Стейнбектің әлеуметтік мәселелерді көтеруі – Әуезов шығармашылығына белгілі бір дәрежеде әсер еткені анық.

Осы суреткерлердің ішінде Мұхтар Әуезовке ерекше әсер еткен жазушы – Джек Лондон. Қазақ жазушысы Лондонның еркіндік пен күреске толы шығармаларын сүйіп оқып, оның идеялық ұстанымдарына мән берген.

Рухани жақындықтың жалғасы іспеттес 1960 жылы АҚШ-қа іссапары барысында кеңестік ақын, прозаик Степан Щипачев, Леонид Леонов, Олесь Гончар сынды жазушылар бастаған делегация құрамында Мұхтар Әуезов те Лондонның туған жерінде болып, жазушы өмір сүрген ортамен тікелей танысуға мүмкіндік алды [7, 5-б.].

Бұл сапарда Мұхтар Әуезов америкалық әйгілі ақын, жазушы Карл Сэндбергпен сұхбаттаса отырып, өзінің «Америка әсерлері» атты аяқталмай қалған жолжазба очеркінде: «осындай кәрілікке жеткен жас шағында осы кісі айтқандай ауыр өмір, у зәрін ішіп-кешіп өткен Америка жазушысы, біздің халықтарға аса мәлім Джек Лондонды көріп отырғандай болдым», – деп, тебірене жазады [7, 162-б.].

Джек Лондон – Америка реализмінің көрнекті өкілі, адам мен табиғат арасындағы күрес, әлеуметтік әділетсіздік пен адамның ерік-жігері тақырыптарын тереңнен тербеген қаламгер. Оның «Мартин Иден» («Martin Eden»), «Тектік сарын» («Зов предков»/«The Call of the Wild»), Ақ азу («Белый

Клык»/«White Fang») сынды шығармалары – әлем әдебиетінің алтын қорына қосылған туындылар.

Дж. Лондон шығармаларындағы адам мен табиғаттың қарым-қатынасы, тағдырдың қатал сынына қарсы тұру, өмір үшін күрес пен еркіндікке ұмтылу сынды мәселелер қазақ әдебиетінің классик жазушысы Мұхтар Әуезовтің де шығармашылығына арқау болған тақырыптармен үндеседі. Бұл ортақ тақырыптар қос жазушының дүниетанымы мен шығармашылық ізденістерінің бірлігін айшықтайды. Олардың әрқайсысы өз халқының мұң-мұқтажын, арман-тілегін жырлап, адамзаттық құндылықтарды дәріптеуде өзіндік қолтаңбасын қалдырды.

Мұхтар Әуезовтің қаламынан шыққан туындылар адам мен табиғаттың ажырамас бірлігін, тұлға тағдыры мен қоғамның ықпалын тереңнен қозғайды. Әуезовтің «Көксерек», «Қараш-Қараш оқиғасы», «Қилы заман» секілді шығармаларында табиғат көрініс үшін беріліп қоймай, оқиғаның өзегі, идеялық мұратымен біте қайнасып, ұштасады. Бұл құбылыс Джек Лондонның шығармашылық әлемімен үндесіп, қос жазушының әдеби мұрасындағы ортақ арналарды зерттеуге жол ашады. Екі автордың шығармашылығын салыстыра зерттеу әдебиет әлеміндегі тың ізденістерге алғышарт жасайды деп топшылаймыз.

Джек Лондонның суық Аляскасы мен Мұхтар Әуезовтің кең даласы адам мен табиғат арасындағы күрестің, үйлесімнің және трагедияның куәсі екені белгілі.

Қазақ прозасының классигі Әуезовтің туындыларында адам мен табиғаттың тылсым байланысы, тағдырдың жазуы мен адам жанының күресі жан-жақты бейнеленеді. Ал дүниежүзілік әдебиеттің көрнекті өкілі Джек Лондонның шығармаларында осы мәселелер американдық реализм мен натурализмнің әсерімен өрбіп, жаңа қырынан танылады.

Джек Лондон әңгімелерін 1899–1902 жылдар аралығында жазды. Автор шығармаларының қазақ тіліне аударылуы туралы зерттеулерге келсек, Америка жазушысының туындылары қазақ оқырманына алғаш рет Тұрағұл Абайұлы, Мұхтар Әуезов, Ж. Аймауытұлы, С. Нұғыман аудармалары арқылы таныла бастады деген деректер бар [8, 237-б.].

М. Әуезов орыс, Еуропа, Америка классиктерінің еңбектерін аудару арқылы ұлттық аударма мектебін қалыптастырғаны сөзсіз.

Ғалым Ә. С. Тарақов өзінің «Әлем әдебиеті және көркем аударма» еңбегінде Джек Лондонның шығармалары тұңғыш 1924 жылы орыс тілінде жарияланғанын, оған 1922 жылы А. Н. Кудрявцеваның аудармасы негіз болғанын, қазақ тілінде Джек Лондонның шығармаларының ішінде алғаш рет «Қасқыр» әңгімесі 1936 жылы М. Әуезовтің аударуымен латын қарпімен жарық көргенін атап өтеді [9, 240-б.].

А. Төнкер мен А. Болат «Джек Лондон шығармаларының қазақ тіліндегі көріністері» атты мақаласында қазақ әдебиетінде Лондон шығармаларының еркін аудармасы мен мағыналық дәлдігі арасындағы айырмашылықтарды көрсетеді, сондай-ақ Мұхтар Әуезов пен Жүсіпбек Аймауытовтың Лондон шығармаларын аударудағы шеберлігін жоғары бағалайды [10, 279-б.].

Джек Лондонның шығармаларын қазақ тілінде сөйлеткен М. Әуезов пен Ж. Аймауытұлының еңбегі зор, олардың аудармалары арқылы қазақ оқырмандары жазушының мұрасымен танысты десек, қателеспейміз.

Дж. Лондонның «Brown wolf» әңгімесі орыс тілінде 1926 жылы Е. Ланидың «Бурый волк» [9, 240-б.] аудармасында жарық көрді.

Әуезов «Көксерек» шығармасын жазардың алдында Джек Лондонның «Brown wolf» әңгімесін тікелей ағылшын тілінен емес, аралық тіл – орыс тілі арқылы аударды. Қазақ қаламгері «Қасқыр» әңгімесінің мазмұнын қазақ оқырманына түсінікті әрі көркем тілмен бейімдеп жеткізді. Мұндай аударма тәжірибесі – көркем мәтіннің рецепциялық қабылдануына әсер ететін елеулі фактор бола отырып, жазушыға өз таным көкжиегіне сай жаңа шығарма жасауға түрткі болғанын айта кету керек.

Яғни, қасқыр табиғатын, оның адам мен қоғаммен қарым-қатынасын, дара болмысын тануға бағытталған ұлттық дүниетаным аясында жаңа көркем шындық жасауға мүмкіндік берді. Осылайша, *жанана рецепция* аясында дүниеге келген «Көксерек» – төл авторлықтың, шығармашылық интерпретацияның нәтижесі ғана емес, әлемдік әдебиетпен сұхбат құрудың көрінісі ретінде бағаласақ орынды.

«Қасқыр» әңгімесі адам мен жануардың арасындағы байланысты, жануардың қожайынына деген адалдығы мен табиғи инстинкттерін көрсетуге арналған. Оқиғаның басты тақырыбы – жабайы табиғат (мұнда Жирен қасқыр арқылы көрсетілген) пен адамдар құрған өркениетті өмір арасындағы тартыс. Қасқырдың өз иелеріне деген адалдығы – бұл тек сүйіспеншіліктен туындаған сезім ғана емес, сонымен қатар оның генетикалық жадында сақталған, ата-баба алдындағы парызының көрінісі.

Яғни, Әуезов Дж. Лондонның әңгімесін аудару арқылы Жирен қасқырдың ішкі арпалысы арқылы еркіндікке деген құштарлықты, өмір үшін күресті қазақ халқына ұлттық бостандық, тәуелсіздік идеяларын сіңіруге бағытталды деп айтуымызға болады:

«...Қасқырдың қысылуы ұлғая берді. Мұның бір уақытта екі жерде бірдей болғысы келеді. Бұрынғы иесін де, жаңа иесін де қимады. Ал, бұл екеуінің арасы болса, алыстап барады. Иттің тынышы кетіп аласұрды. Бекіне алмай қиналғаннан, біресе онысына, біресе мұнысына ұмтылды. ...Бірақ енді бір азда Қасқыр қайта тұрды. Барлық қозғалысында бекінгендік белгісі бар. Қасқыр жүгіре жөнелді. Медж үйреншікті ысқыруына салып

қайтарып алмақ боп, ернін соза бастап еді. Қасқыр басында жортақтап бара жатыр еді, енді шаба жөнелді. Артына бір де бір қараған жоқ. Бұйығы қасқыр құйрықтанып созылып кетіпті. Мүйістен бір-ақ секіріп айналғанда, көзден ғайып болды.» [11, 29–32–бб.]. Берілген мәтінде қасқырдың еркіндік пен адамның бауырмалдығы арасындағы таңдауы терең психологизммен бейнеленген.

Лондонның «Ақ азу» және Әуезовтің «Көксерек» шығармалары арасындағы көркемдік байланыстарды қарастырған зерттеулер бар.

Әуезовтің шығармашылығы туралы кең ауқымды зерттеулер жүргізген Р. Нұрғали өзінің «Сөз өнерінің эстетикасы» атты еңбегінде М. Әуезовтің «Көксерек» пен Дж. Лондонның «Ақ азу» повестерінде «әуендес көріністер, үндес сарындар, реңдес бояулар» бар екеніне атап өтеді. Сондай-ақ, «бір жазушы екінші жазушыдан жиендік жасап, оп-оңай көшіріп ала салған дайын сюжет, өзгермес қалып емес, құбылыс сипатынан, объекті ерекшелігінен туған жалпы ұқсастық» екендігіне назар аудартады [12, 162–б.]. Ғалым «Көксеректі» ұлттық ауқымнан асып, әлемдік деңгейдегі көркем шығармалар қатарына енген туынды ретінде ерекше бағалайды [12, 166–б.].

Зерттеушілер З. О. Сахитжанова, Г. Ж. Әріпжанның Мұхтар Әуезовтің «Көксерек» пен Джек Лондонның «Ақ азу» шығармаларындағы мотивтік ерекшеліктер» атты мақаласында «Көксеректегі» кейбір тұстар, мысалы, қасқырдың дербес ойлауы мен өзіндік «менінің» болуы «Ақ Азу» шығармасымен үндес, бұл ұқсастықтар кездейсоқ емес деп топшылайды [13, 4–б.]. Әдебиетте бір жазушының екіншісінен көшірме жасауы емес, әр суреткер алдыңғы бейнені негізге ала отырып, оны өз талғамы, түсінігі және талантымен толықтырып, жаңа бейне жасайтынын басшылыққа алады [13, 9–б.].

Ғалым Тұрсын Жұртбай «Адамды талаған тағыны тазыға жеңдіруінде үлкен философиялық астарлы ой» [14, 123–б.] жатқанын, Әуезовтің Дж. Лондон шығармаларын сүйіп оқып, түз тағысын бейнелеудегі шеберлігін талдағаны, «Ақ азуды» қазақшаға аудару еліктеушілік емес, кәсіби тұрғыда үйрену мектебі» болды деп тұжырым жасайды [14, 124–б.].

Әдебиеттанушы Н. А. Анастасьев: «Белый Клык», и «Серый Лютый» – это поразительная литературная анималистика, оба писателя великолепно знают и зримо передают повадки и психологию хищника. И в «Белом Клыке», и в «Сером Лютном» новорожденные сиротеют, только в одном случае волчат убивают люди, в другом – голод. Роднит оба рассказа ощущение воли, одновременно магнетически-притягательной и опасной [15, 178–179–бб.], – дей келе, екі автор шығармаларындағы ерекшеліктерге тоқталады.

Мұхтар Әуезовтің «Көксерек» пен Джек Лондонның «Ақ азу» шығармаларында жыртқыш аң – қасқырдың болмысын, мінезін, түйсігін бейнелеуде айқын үндестік бар. Екі жазушы да түз тағысының ішкі әлемін

адамның психологиясына сала отырып, дәл, реалистік сипатта ашып көрсетеді.

Қос автор да қасқырдың табиғи шабуыл техникасын, аялауы мен батылдығын нақты, көркем детальдармен суреттейді:

«Көксерек»: «Бұл соңғы күйленуі шынымен үлкен қасқыр боп ұлғаюының белгісі еді. Сонысын сезген болу керек күздің бір қара дауылды қара түнінде Көксерек тағы жоқ боп шықты. Бұл жолғысы шын болды. Енді қайтып оралмастай болып кетті» [16, 404-б.].

«Ақ азу»: Ақ азу қалып қойғысы келіп, алғашқы мүмкіндігі болған кезде, ауылдан орманға жылысты. Қазірдің өзінде қабыршақ мұз тұра бастаған өзекешден жүзіп өтіп, ізінен адастырды. ...Бөлігірік бірсыпыра мезгіл бостандықтың қуанышымен ағаш арасында ойнақ салды [17, 91–92-бб.].

«Көксерек»: «Алғашқы рет амалсыздан көкке қарап аузын ашып ышқынғанда, ішінен зор дауыс шықты. Күтпеген дауыс. Көксеректің ең әуелгі ұлығаны осы еді.» [16, 404-б.].

«Ақ азу»: «Оның алқымына жел толып, аузы ашылды, жалғыздық, қорқу, Кичті сағыну, барлық өткен уайым, қайғы, суық күн мен тарығудың алдағы сезімі – осының бәрі жиналып жан шошырлық ұлу боп құйылды. Бұл өзі мұңды, созылған ұлу боп шықты – бұл Ақ азудың көкірегінен жарып шыққан, қасқырлық ұлуының ең алғашқысы еді» [17, 93-б.].

«Көксерек»: «Бұрынырақ кезде бұндайда асын тастап, кісіге қарап жалтақтап шығып кететін Көксерек енді зор дауыспен «гүррр» етіп, қара ала төбетті алқымынан ала түсті. ... Мойнын бұрғызбастан қапсыра тістеп, жұлқып-жұлқып жібергенде, үлкен төбеттің арт жағы бұлғаң-бұлғаң қағып барып, Көксеректің жанына дүрс етіп сұлап түсті» [16, 402–403-бб.].

«Ақ азу»: «Ақ азу тәжірибелі соғысшы болып алды. Ол есеппен таласады... Иттер оған қаңсылай ұмтылады. Сонда Ақ азу бір жаққа атқып түседі. Иттер одан көз жазып қалған кезде, Ақ Азу көзді ашып-жұмғанша оларға дүрс қоя беріп, кез келгенін иығымен соғып, жалп еткізеді де тісімен тамағын орып жібереді.» [17, 120-б.].

Берілген шығармаларда қайталанатын, үндес тұстар қос автордың жануар психологиясын терең түсінгенін айғақтайды.

Шығармаға жануардың түсіне байланысты атау беру екі авторға ортақ ұқсастықты көрсетеді. «Ақ азу» мен «Көксерек» атаулары – символдық жүк арқалаған көркем бейнелер.

Лондон шығармасындағы «Ақ азу» атауы – кейіпкердің сыртқы болмысына, яғни оның жабайы тіршілігіне тікелей нұсқау жасайтын белгі. Бұл атау оның қасқыр тектес жаратылысын және табиғи мінезінің қаталдығын бейнелейді.

Мұхтар Әуезовтегі қасқыр – аң ғана емес, ұлттық рухтың, еркіндіктің және жат ортаға сіңе алмаған болмыстың символы. Әуезовтің «Көксерек» атауы физикалық сипат қана емес, мифологиялық және метафизикалық астарға ие. Қазақ дүниетанымында «көк» түс – көк аспан, тағдыр, бейбітшілік, бостандықпен сабақтас ұғым [18, 109-б.]. Қазақ мәдениетінде қасқыр – ерлік пен еркіндіктің, далалық рухтың белгісі. Ежелгі түркі мифологиясында қасқыр – тотемдік баба, көктен келген елші, Тәңірмен тікелей байланысты [19, 174-б.]. Көксерек атауы осы сакралды мәнді бойына сіңірген: ол – ежелгі жадының, киенің иесі, ұмытылуға қарсы тұрар рух иесі. Бұл да рецепцияның мәдени-менталдық ерекшеліктермен байытылған түрі.

Сондай-ақ, Лондон үшін Ақ азу – тіршілікке бейімделген күш иесі. Бірақ екі жазушы да жануар арқылы адамзат табиғаты, еркіндік пен шектеу, табиғи түйсік пен өркениет арасындағы күрес туралы ой толғайды.

Жоғарыда қарастырылған зерттеулер Джек Лондон мен Мұхтар Әуезов шығармаларындағы әдеби үндестікті, аударма ерекшеліктерін, табиғат пен адам қарым-қатынасының бейнеленуін және әлеуметтік тақырыптарды талдауға негіз болады. Сонымен қатар компаративтік әдіс арқылы олардың шығармаларындағы концептілерді зерттеу ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың тоғысқан тұстарын айқындайды.

Қорытынды

Мақалада Мұхтар Әуезов пен Джек Лондон шығармаларындағы идеялық-көркемдік үндестік рецептивті эстетика, интертекстуалдылық, компаративистика әдістері негізінде сараланып, екі автордың дүниетанымдық жақындығы мен көркемдік ұстанымдарына мән беріледі. Шетел әдебиеті мен қазақ әдебиетінің тоғысында әдеби әсер мен рецепциялық қабылдау мәселесі қарастырылады.

Мұхтартанушы ғалым Г. Пірәлінің: «М. Әуезовтей шебер суреткер ешкімге елтіп еріп кете қоймасы хақ. Әлем әдебиетіндегі бар жақсыны сіңіріп, өзінше, өзгеше көркемдік құбылыс жасаған классик жазушы Мұхтар Әуезов ешкімге ұқсамайтын ұлы тұлға» [20, 190-б.], – деген көзқарасы қаламгердің даралығын айқындай түседі.

Мұхтар Әуезов шығармашылығындағы Джек Лондон мұрасының рецепциясы еліктеу емес, шығармашылық тұрғыдан өсу, кәсіби даму жолы болғаны анық. Әуезов шетелдік автор идеясын ұлттық дүниетаным, тарихи сана және әдеби стиль тұрғысынан жаңаша пайымдап, қазақ әдебиетіне әлемдік кеңістіктегі терең мазмұнды туынды қосты.

Американың классик жазушылары, оның ішінде Джек Лондон, қазақ әдебиетіне тақырыптық ықпал етіп қана қоймай, жаңа көркемдік әдістердің дамуына әсер етті. Бұл американдық әдеби дәстүр мен қазақ прозасының

байланысын айқындап, әлемдік әдеби ықпалдастықтың маңыздылығын дәлелдейді.

Болашақта қазақ және шетел классиктері шығармаларын рецептивті эстетика негізінде кешенді түрде зерттеу – отандық әдебиеттануға тың серпін беріп, ұлттық дүниетаным мен мәдени кодтың көркем мәтіндегі трансформациясын тереңірек қарастырып зерделеуге жол ашады деп топшылаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Маданова, М. Х.** Введение в сравнительное литературоведение [Текст]. – Алматы : М. О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2003. – 252 с.

2 **Левакин, Н. Н.** Художественная рецепция как литературоведческое понятие (к вопросу понимания термина) [Текст] // Известия ПГЛУ имени В. Г. Белинского. – 2012. – № 27. – С. 308–310.

3 Рецептивная критика // Литературная энциклопедия терминов и понятий [Текст] / гл. ред. и сост. А. Н. Николюкин. – М. : Интелвак, 2001. – С. 872–875.

4 **Fish, Stanley.** «Literature in the Reader: Affective Stylistics» [Текст]. New Literary History. – Vol. 2. – No. 1. – 1970. – P. 123–162.

5 **Трунин, С. Е.** Рецепция Достоевского в русской прозе рубежа XX–XXI вв. [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. – М., 2008. – 20 с.

6 **Машакова, А. К.** Казахская литература в современной зарубежной рецепции [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : 10.01.02 – Казахская литература. – Алматы, 2008. – 30 с.

7 **Әуезов, М. О.** Америка әсерлері = Impressions of America : арнайы шығарылым [Текст] / құраст. : Д. Кин, Г. Пірәлі, Д. Қонаев. – Алматы : Service Press, 2021. – 318-б.

8 **Жұмақасева, Б. Д., Аманғалиева, З. Т.** Джек Лондонның «Киш туралы» әңгімесінің қазақ тіліндегі аударма нұсқалары [Текст] // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы. – 2016. – № 2 (56). – Б. 237–242.

9 **Тарақов, Ә. С.** Әлем әдебиеті және көркем аударма [Текст]. – Алматы : Қазақ университеті, 2014. – 355-б.

10 **Төнкер, А., Болат, А.** Джек Лондон шығармаларының қазақ тіліндегі көріністері [Текст] // әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы. – 2019. – № 2 (174). – Б. 275–279.

11 **Әуезов, М.** Қасқыр (Джек Лондон, аударған Әуезұлы Мұхтар) [Текст]. – Алматы : Қазақстан көркем әдебиет баспасы, 1936. – 32-б.

12 **Нұрғали, Р.** Сөз өнерінің эстетикасы : монография [Текст] / Рымғали Нұрғали. – Астана : Елорда, 2003. – 424-б.

13 **Сахитжанова, З. О., Әріпжан, Г. Ж.** Мұхтар Әуезовтің «Көксерек» пен Джек Лондонның «Ақ азу» шығармаларындағы мотивтік ерекшеліктер [Текст] // ҚазХҚжәнеӘТУ Хабаршысы : ғылыми журнал. Филология ғылымдары сериясы. – 2024. – Б. 368–380.

14 **Жұртбай, Т.** Бесігінді түзе. Хамса-бестаған. Толғау-әфсаналар. Екінші кітап [Текст]. – Алматы : Атамұра, 2024. – 224-б.

15 **Анастасьев, Н. А.** Мухтар Ауэзов [Текст]. – М. : Молодая гвардия, 2006. – 449 с.

16 **Лондон, Д.** Ақ азу [Текст] / Д. Лондон ; [ағылш. тілінен орыс тіліне ауд. Н. Волжина ; орыс тілінен қазақ тіліне ауд. Г. Себепов]. – Алматы : Қазақтың біріккен мемлекет баспасы, 1948. – 201-б.

17 **Әуезов, М.** Қилы заман : повестер мен әңгімелер [Текст] – Алматы : Meloman Publishing, 2022. – 728-б.

18 **Тлегенова, Г. А., Шүкенай, Г., Демирай, Е., Ертаева, П. Қ.** Қазақ-түрік тілдеріндегі «көк» түсінің танымдық сипаты [Текст] // Eurasian Journal of Philology. – 2023. – Т. 192. – № 4. – Б. 76–83. – <https://doi.org/10.26577/EJPh.2023.v192.i4.ph10>

19 **Смағұлов, Ж.** Тотемдік ұғымдар мен фольклордағы Көк Бөрі образы [Текст] // Үлкен Алтай әлемі = Мир Большого Алтая = World of Great Altay. – 2016. – Т. 2, №1(2). – Б. 171–185.

20 **Пірәлі, Г. Ж.** Қазіргі Мұхтартану : 2-кітап [Текст]. – Алматы : Елтаным баспасы, 2014. – 224-б.

REFERENCES

1 **Madanova, M. Kh.** Vvedenie v sravnitel'noe literaturovedenie [Introduction to Comparative Literary Studies] [Text]. – Almaty : M. O. Äuezov atyndagy Ädibiet zhäne öner instituty, 2003. – 252 p.

2 **Levakin, N. N.** Khudozhestvennaya retseptsiya kak literaturovedcheskoe ponyatie (k voprosu ponimaniya termina) [Artistic Reception as a Literary Concept (On the Question of Understanding the Term)] [Text] // Izvestiya PGLU im. V. G. Belinskogo. – 2012. – № 27. – P. 308–310.

3 Retseptivnaya kritika // Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy [Receptive Criticism // Literary Encyclopedia of Terms and Concepts] [Text] / gl. red. i sost. A. N. Nikolyūkin. – Moscow : Intelvak, 2001. – P. 872–875.

4 **Fish, Stanley.** Literature in the Reader: Affective Stylistics [Text] // New Literary History. – 1970. – Vol. 2. – No. 1. – P. 123–162.

5 **Trunin, S. E.** Retseptsiya Dostoevskogo v russkoy proze rubezha XX–XXI vv. [The Reception of Dostoevsky in Russian Prose at the Turn of the 20th–21st Centuries] [Text] : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.01.03. – Moscow, 2008. – 20 p.

6 **Mashakova, A. K.** Kazakhskaya literatura v sovremennoy zarubezhnoy retseptsii [Kazakh Literature in Contemporary Foreign Reception] [Text] : avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. filol. nauk : 10.01.02 – kazakhskaya literatura. – Almaty, 2008. – 30 p.

7 **Äuezov, M. O.** Amerika äserleri = Impressions of America : arnayı shyğarylym [Impressions of America : Special Edition] [Text] / qūrast. : D. Kin, G. Pirāli, D. Qonaev. – Almaty : Service Press, 2021. – 318 p.

8 **Žumaqaeva, B. D., Amangalieva, Z. T.** Džek Londonniñ «Kiş turaly» äñgimesiniñ qazaq tilindegi audarma nusqalary [Kazakh Translations of Jack London's Story «To Build a Fire»] [Text] // Abai atyndaғы QazÜPU Khabarshysy. Filologiya ğylymdary seriasy. – 2016. – № 2 (56). – P. 237–242.

9 **Taraqov, Ä. S.** Älem ädebieti jäne körkem audarma [World Literature and Literary Translation] [Text]. – Almaty : Qazaq universiteti, 2014. – 355 p.

10 **Tönker, A., Bolat, A.** Džek London šyğarmalarynyñ qazaq tilindegi körinisteri [Representations of Jack London's Works in the Kazakh Language] [Text] // Äl-Farabı atyndaғы Qazaq Ülttyq Universitetiniñ Khabarshysy. Filologiya seriasy. – 2019. – № 2 (174). – P. 275–279.

11 **Äuezov, M.** Qasqyr (Džek London, audarğan Äuezuly Muhtar) [The Wolf (Jack London, translated by Mukhtar Auezuly)] [Text]. – Almaty : Qazaqstan körkem ädbiet baspasy, 1936. – 32 p.

12 **Nürgali, R.** Söz öneriniñ estetikasy : monografiâ [The Aesthetics of Verbal Art: Monograph] [Text]. – Astana : Elorda, 2003. – 424 p.

13 **Sakhitžanova, Z. O., Äripžan, G. Ž.** Muhtar Äuezovtiñ «Kökserek» pen Džek Londonniñ «Aq azu» šyğarmalaryndagy motivtik erekselikter [Motivic Features in M. Auezov's «Kökserek» and Jack London's «White Fang»] [Text] // QazHKHjäÄTU Khabarshysy : Ğylymi jurnal. Filologiya ğylymdary seriasy. – 2024. – P. 368–380.

14 **Žürtbai, T.** Besigiñdi tyze. Hamsa-bestağan. Tolğau-äfsanalar. Ekinši kitap [Correct Your Cradle. Hamsa-Bestagan. Reflections and Legends. Volume Two] [Text]. – Almaty : Atamura, 2024. – 224 p.

15 **Anastas'ev, N. A.** Muhtar Auezov [Mukhtar Auezov] [Text]. – Moscow : Young Guard, 2006. – 449 p.

16 **London, D.** Aq azu [White Fang] [Text] / D. London ; [ağılysh. tilinen orys tiline aud. N. Volžina ; orys tilinen qazaq tiline aud. G. Sebeopov]. – Almaty : Qazaqtıyñ birikken memleket baspasy, 1948. – 201 p.

17 **Äuezov, M.** Qyly zaman : povester men äñgimeler [The Difficult Times: Stories and Novellas] [Text]. – Almaty : Meloman Publishing, 2022. – 728 p.

18 **Tlegenova, G. A., Shūkenai, G., Demirai, E., Ertaeva, P. Q.** Qazaq-türük tilderindegi «kök» түсинiñ tanımdyq sipaty [The Cognitive Meaning of the Color «Kök» in Kazakh and Turkish Languages] [Text] // Eurasian Journal of Philology. – 2023. – Vol. 192. – № 4. – P. 76–83. – <https://doi.org/10.26577/EJPh.2023.v192.i4.ph10>

19 **Smağūlov, Ž.** Totemdik ūğymdar men folklordaghy Kōk Böri obrazy [Totemic Concepts and the Image of the Blue Wolf in Folklore] [Text] // Ülken Altai älemi = Mir Bol'shogo Altaya = World of Great Altay. – 2016. – Vol. 2. – № 1(2). – P. 171–185.

20 **Pīrālī, G. Ž.** Qazirgi Muhtartanu : 2-kitap [Contemporary Mukhtar Studies: Volume 2] [Text]. – Almaty : Eltanym baspasy, 2014. – 224 p.

25.03.25 ж. баспаға түсті.

26.06.25 ж. түзетулерімен түсті.

10.08.26 ж. басып шығаруға қабылданды.

*Ж. Б. Адильбекова

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Астана.

Поступило в редакцию 25.03.25.

Поступило с исправлениями 26.06.25.

Принято в печать 10.08.26.

РЕЦЕПТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАСЛЕДИЯ ДЖЕКА ЛОНДОНА В ТВОРЧЕСТВЕ МУХТАРА АУЭЗОВА

В данной статье рассматривается влияние классика американской литературы Джека Лондона на творчество выдающегося казахского писателя Мухтара Ауэзова. Раскрытие идейного и художественного созвучия произведений двух корифеев литературы – Мухтара Ауэзова и Джека Лондона – представляет собой важное направление в литературоведении, требующее новых исследований. Углубленное изучение творческого мира обоих писателей, выявление общих черт их мировоззрения, художественного мастерства и направленности – одна из основных задач данного исследования.

Анализируются художественные, стилистические и идейные сходства в произведениях обоих авторов, выявляются их мастерское описание природы, реалистичное изображение человеческих характеров и связь тем социальной борьбы. Кроме того, рассматриваются особенности художественного осмысления

действительности у двух писателей, выявляются схожие черты их реалистического метода. В ходе исследования влияние передовых идей Джека Лондона на казахскую литературу рассматривается посредством сравнительного анализа, а проявления этого влияния в произведениях Мухтара Ауэзова изучаются с литературно-теоретической точки зрения.

Данное исследование способствует всестороннему анализу творческих связей между американской и казахской литературами, углубляя понимание их взаимного влияния с точки зрения литературных традиций и художественных методов.

Ключевые слова: рецепция, влияние, Джек Лондон, Мухтар Ауэзов, сравнительное литературоведение, перевод, интертекстуальность.

**Zh. B. Adilbekova*

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Astana.

Received 25.03.25.

Received in revised form 26.06.25.

Accepted for publication 10.08.26.

RECEPTIVE FEATURES OF JACK LONDON'S LEGACY IN THE WORKS OF MUKHTAR AUEZOV

This article examines the influence of the classic of American literature, Jack London, on the works of the outstanding Kazakh writer Mukhtar Aueзов. Unveiling the ideological and artistic consonance between the works of these two literary giants – Mukhtar Aueзов and Jack London – is an important area of literary studies that requires new research. A deep exploration of their creative worlds, identifying common aspects of their aspirations, worldviews, and artistic mastery, is one of the key objectives of this study.

The study analyzes artistic, stylistic, and profound ideological similarities in the works of both authors, highlighting their masterful depiction of nature, realistic portrayal of human character, and thematic connections in social struggle. Additionally, the study examines how each writer artistically reflects the realities of their time, revealing the similarities in their realist approaches. Through comparative analysis, the research explores the interpretation of Jack London's progressive ideas in Kazakh literature and examines the literary-theoretical manifestations of London's influence in Aueзов's works.

This study contributes to a comprehensive analysis of the creative connections between American and Kazakh literature, fostering a deeper understanding of their mutual influence in terms of literary traditions and artistic methods.

Keywords: reception, influence, Jack London, Mukhtar Auezov, comparative literature, translation, intertextuality.

Теруге 10.08.2026 ж. жіберілді. Басуға 21.09.2026 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

5,64 МБ RAM

Шартты баспа табағы 44,4.

Компьютерде беттеген: З. С. Исакова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4593

Сдано в набор 10.08.2026 г. Подписано в печать 21.09.2026 г.

Электронное издание

5,64 МБ RAM

Усл. печ. л. 44,4.

Компьютерная верстка: З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4593

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz